

עוד בעניין זיהוי הכבש ההלכתי

לעורך שלום.

ברצוני להודות לרב עזריה אריאל שליט"א על המאמר בעניין זיהוי הכבשים בגיליון הקודם של 'המעין' (כשרות צמר כבש המרינו - בירור מחודש', עמ' 49 ואילך). היה זה דבר בעיתו מה טוב, שהרי לומדים בימים אלו בדף היומי את מסכת בכורות, ושם בדף יב ודף יז נמצאות סוגיות 'נדמה', שקשורות לשאלת הזנב של הכבשים - האליה.

להלן כמה הערות שעלו לי תוך כדי קריאת המאמר.

1. בזמנו נידונה בבית המדרש להלכה בהתיישבות בירושלים, כאשר חבר ביהמ"ד הרב טביביץ עסק שם בשאלת הנדמה, שאלת ההבדל מבחינה מדעית בין כבש לעז [השאלה בולטת כאשר מתייחסים למשל לעז האנגורה, שיש לה הרבה מאוד צמר], שבאה לידי ביטוי בשתי בלוטות ריח שנמצאות ליד הרגליים האחוריות. לעז יש בלוטות ריח, ואילו לכבשה - אין. נקודה עקרונית זו כלל לא הוזכרה במאמר, ולא נידונה בו. לכן גם לא נידונה במאמר שאלת עז האנגורה, האם היא כבש או עז.

2. נאמר בהערה 4 שהרמב"ם לא הזכיר בהלכות המופיעות בדף יז את דין נדמה. אמנם לגבי פדיון פטר חמור בשה, המופיע בדף יב, א הזכיר הרמב"ם דין נדמה שלכתחילה לא יפדה ובדיעבד מה שעשה עשוי, והתקשו המנחת חינוך ועוד אחרונים מדוע בדיעבד פדוי. הביאור בזה לדעתי הוא שבחידושו של ר' יוחנן הרמב"ם אינו פוסק כמוהו, אבל למחלוקת בדף יב הרמב"ם כן מתייחס. ויצוין שכבר כתבו האחרונים, שהרבה תמיהות ברמב"ם על ענייני קדשים היו נפתרות לו היה בידינו הירושלמי על סדר קודשים שהיה בידי הרמב"ם, כמפורש בדבריו בהקדמה למשנה.

3. על השאלה מה נברא בששת ימי בראשית יש התייחסות של החזון איש בספר אמונה ובטחון פרק א סעיף ז, וזה לשונו: בעלי חיים משמשים את האדם... ומכילים מזון לאדם חלב וביצים, ומהם שמכילים צמר ללבוש, ומהם שהם עצמם מאכל לבני אדם, **ונבראו בסוגים שונים ובמינים שונים**, ומזונותיהם שונים זה מזה, עכ"ל. מפורש בחזון איש שבבריאת העולם נבראו סוגים שונים מכל מין, ובזה נפתרה השאלה על המרינו וכדומה שגם הוא נברא בששת ימי בראשית כבן למשפחת הכבשים.

4. לסיום רצ"ב תמונה של פדיון פטר חמור שנערך בפסח האחרון ע"י האדמו"ר מצאנז, בה נראה בבירור שפטר החמור נפדה בשה עם זנב דק, ולא בכבש האוסי עם אליה גדולה.

מרדכי בר"ש עמנואל

* * *

תשובות הרב עזריה אריאל:

תודתי לרב עמנואל שליט"א על עיונו במאמרי ועל הערותיו.

1. אכן הנחתי בפשטות שכל בעל צמר הוא כבש, ולא עסקתי בהבחנה ההלכתית והמדעית בין כבש לעז, ובעניין זה הסתפקתי בהפניה לספר 'מסורת וסימני טהרה' (עמ' שד-שי) שדן בנושא. טעמו של דבר, שבדיון על כבש המרינו לא ראיתי שמישהו מהפוסלים אותו טען שהוא עז, שהרי ברור לחלוטין שהוא דומה לכבש הרבה יותר מאשר לעז, אלא נטען שאולי הוא מין בפני עצמו או כלאיים. אגב, ראיתי במכון וולקני שמטפחים זן של כבשים ללא צמר (ללא כלאיים עם עז, אלא רק תוך ניצול של מוטציה של חוסר צמר), כדי שכח הגידול שלהם יופנה לייצור בשר ולא צמר.

2. לא כתבתי שהרמב"ם השמיט דין נדמה. דין נדמה מופיע בכמה מקומות בו, אבל הזכיר בעניינו רק את הדור שהשתנה מדור אבותיו ולא את החידוש של ר' יוחנן שצריך שיהיה ללא שום שינוי בדורותיו מששת ימי בראשית. וגם לגבי פדיון פטר חמור הזכיר (ביכורים יב, ט) פסול נדמה "בשה הדומה למין אחר", ולא בשה שאחד מדורותיו הקודמים היה דומה למין אחר. אלא ששם אכן קיים חידוש מיוחד שבדיעבד פדוי, וזה באמת קשה, כי זו איבעיא דלא איפשיטא בדף יב ולכאורה ספק דאורייתא לחומרא גם

לעניין איסור ההנאה בדיעבד, וכבר התקשה בזה הב"י ותי"ר שם כיוון שאין זו קדושת הגוף הוא קל משאר איסור הנאה, ועדיין צ"ב (עלה בדעתי שאולי הרמב"ם הוכרח לסברתו מחמת מנהג ישראל לפדות פטרי חמורים ע"י כהני חזקה, שלדעת הרמב"ם איסור"ב כ, א אין סומכים עליה בדאורייתא, וע"כ צ"ל שלעניין היתר ההנאה בדיעבד די בזה, ושעת הדחק כדיעבד דמי). עכ"פ זהו דיון מיוחד בהלכות הנאה מפטר חמור, אבל איני רואה בהלכה זו חידוש מיוחד בהגדרת נדמה.

3. הדיון על המרינו מתפצל לכמה דרכים. אחת מהן היא כפי שהצעת, האם בעל האליה וחסר האליה התקיימו במקביל מששת ימי בראשית או נוצרו זה מזה, והשנייה, שאמנם כבר מששת ימי בראשית היו הרבה מיני בע"ח דומים לכבש אבל רק אחד מהם נקרא כבש והשאר לא. בחזו"א לא נאמר שהיו הרבה מינים הקרויים "כבש", וגם לא מפורש בו שאלו "שמהם מכינים צמר" היו "בסוגים שונים ובמינים שונים", ואפשר שכוונתו שבעלי החיים המשמשים לכלל השימושים שהזכיר, חלב וביצים וצמר, הם הסוגים והמינים השונים, וכל אחד מהם נברא בצורה אחרת ומזון אחר וכו', ואין כוונתו שכל שימוש מאלו נברא מסוגים שונים ומינים שונים. אם כן איני חושב שניתן להוכיח מפסיקה זו על כשרות צמר המרינו.

4. תודה על תמונת המעשה-רב של פדיון פטר חמור ע"י האדמו"ר מצאנז שליט"א בשבוע ללא אליה.

עזריה אריאל

* * *

ושוב בעניין התכלת

לעורך שלום.

הנה תגובתי לתגובה של הרב הראל דביר בגיליון הקודם (עמ' 84-82) על דבריי בגיליון 228 (טבת תשע"ט, עמ' 40-30). אעיר בקצרה כסדר הסעיפים בתגובתו:

א. ידעתי גם ידעתי כי רבים הם הטוענים שזיהוי התכלת ודאי, על כן הצבתי בריש דברי אבן בוחן לוודאות זו: האם גם במידה ותמצא תכלת המתאימה יותר בסימניה ימשיכו אלו לאחוז בתכלת הנוכחית, או שמא יודו כי גם אם נהגו עד היום כדן, והלכו אחר אומדנא דמוכח, כעת עליהם לאחוז באומדן המוכח יותר. ממשא ומתן שקיימתי עם כמה מאוחזי התכלת מצאתי כי מרבית הטוענים לודאות הודו כי אף שאינם מעלים על הדעת שגילוי שכזה יתגלה, במקרה שכזה הם יאחזו בתכלת החדשה (תכונה מבורכת כשלעצמה, שהרי רק שוטה הוא העומד בדעה אחת). לדידי הדבר מוכיח שאין זו ודאות מוחלטת, שכן אם נשווה זאת לשאר מנהגי ישראל המוחזקים בידינו, אין ספק שגם אם

יבוא אי מי ויערער על מנהגיהם באותות ומופתים לא יחושו לדבריו מחמת הודאות.

ב. ראשית, לטובת אלו שלא קראו את המאמר אציין שרוב בנין המאמר בנוי היה על טיפול בסברות ההלכתיות המחייבות את הטלת התכלת, והעמדת ההפסדים ההלכתיים הנגרמים מכך. עם זאת בחרתי לפתוח ברעיון העומד בבסיס התכלת, שאף שההכרעה ההלכתית לא תבחן אלא בכלים הלכתיים, מגמת הפסיקה בהחלט נמשכת היא מהבנת מהות המצוה ועניינה. בשל כך הוכיחו הנביאים את ישראל 'למה לי רוב זבחים', השביעום 'שלא לעלות בחומה', לאורם קבעו חז"ל על מצוה הבאה בעבירה ש'אין זה מברך אלא מנאץ', ולכך אפשר להביא עוד דוגמאות למכביר. בכל המקרים הללו מעשה המצוה מתקיים כתקנו אלא שמנותק הוא ממהותה. על כן בבואנו לשאול האם נכונה מגמת החיוב על צד הספק, או שמא קיימת מניעה מלחדש כל עוד אין הדבר מחויב בכלים הלכתיים - חובה עלינו לברר תחילה את מהותה של המצוה, ולהבין האם זירוז קיומה הוא המשרת את המטרה או שמא דווקא ההמתנה אל הזמן המתאים שבו תתגלה המצוה במלוא הדרה.

ג. לענ"ד דיוקא דרישא מוכרח יותר מדסיפא, הגדרת 'מצוה מן המובחר' על גדר דאורייתא היא הגדרה מרעושה, ודאי שאינה נכתבת בהיסח הדעת. לעומת זאת המשפט "אם אין לו תכלת" יכול להתפרש בנקל 'אם אין לו תכלת בטליתו', ולא שאין בנמצא תכלת כלל.

ד. כפי שהדגשתי לא פעם - אין מטרתו של מאמרי לשכנע את המטילים תכלת להפסיק את מנהגם, אלא לעגן את דעתם של גדולי ישראל שנמנעו מכך. על כן נמנעתי מהתעסקות בהתרשמויות מחוזק הראיות והכרחיותן, אלא בשאלה שבה עסקה כותרת המאמר 'מה יש להפסיד?'.

ה. טענותיהם של הפוסקים הנ"ל (שהתייחסו לתכלת המקובלת כיום) שולבו במאמר, עם זאת נמנעתי מלציין בשמם אלא במקום שחידשו דבר מה, משום שלא חפצתי להפוך את המאמר לפולמוס שמרני האומר 'זו דעת רבי ובשל כך איני זו מדעתו', אלא לברר את הטענות לעומקם.

ו. קטונתי מלעמוד כנגד רבני ישראל שציטט הרב הראל, אם כי בעוניי כנגד דעות אלו בדיוק כתבתי מאמרי על מנת להוכיח שאין זו הגישה היחידה המחויבת, ואין טוב מסיים בזה על מנת להוכיח נחיצותו של מאמרי.

יצחק דביר

* * *

עוד על חלוקת פרשיות התורה

לעורך שלום.

נהניתי מאוד לקרוא את מאמרו הקצר של הרב משה גנץ שליט"א בגיליון הקודם של 'המעין' (עמ' 77-78), שהציע פתרון חשוב לשאלה שהציקה לי שנים רבות, בדבר החלוקות התמוהות בפרשיות השבוע. ואכן, הסברו מתיישב יפה מאוד בהפסקות התמוהות שהוא הציג.

לדעתי דוגמא מצוינת נוספת נמצאת בנאומו של יהודה לפני יוסף בתחילת פרשת 'ויגש'. נאום ההגנה של יהודה נקטע באמצעו בעליית 'שני':

וַעֲתָה כְּבֹאִי אֶל עֶבְדְּךָ אֲבִי וְהִנֵּנִי אֵינִנִּי אֶתְנִי וְנִפְשׁוּ קְשׁוּרָה בְּנִפְשׁוֹ: (שני) וְהִיא כְּרֹאוֹתִי כִּי אֵין הִנֵּנִי וְהוֹרִידוּ עֶבְדֶּיךָ אֶת שִׁיבְתָּ עֶבְדְּךָ אֲבִינוּ בְּגִיּוֹן שְׂאֵלָה: כִּי עֶבְדְּךָ עָרַב אֶת הִנֵּנִי מֵעַם אֲבִי לֵאמֹר אִם לֹא אֲבִיאָנוּ אֵלֶיךָ וְחִטָּאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים: וַעֲתָה יֵשֶׁב נָא עֶבְדְּךָ תַּחַת הִנֵּנִי עֶבֶד לְאֹדְנִי וְהִנֵּנִי יַעַל עִם אֶחָיו: כִּי אֵין אֶעֱלֶה אֶל אֲבִי וְהִנֵּנִי אֵינִנִּי אֶתִּי פֶן אֲרָאָה בָּרַע אֲשֶׁר יִמָּצָא אֶת אֲבִי:

הנאום נקטע באמצע משפט, ובדיוק לאחר המאמר המוסגר 'וְנִפְשׁוּ קְשׁוּרָה בְּנִפְשׁוֹ'! לפי הסברו הנפלא של הרב גנץ הדבר מובן: חז"ל רצו שייחרט בלב השומעים הרושם החזק של הקשר הנפשי העמוק בין בנימיו ואביו, קשר שהיה גלוי לכל בני המשפחה, ויהודה השתדל לשדר אותו בנאומו לפני יוסף. יתר על כן, אילו ההפסקה הייתה נקבעת בסיום הנאום 'כִּי אֵין אֶעֱלֶה אֶל אֲבִי וְהִנֵּנִי אֵינִנִּי אֶתִּי פֶן אֲרָאָה בָּרַע אֲשֶׁר יִמָּצָא אֶת אֲבִי' - הרושם שהיה נשאר בלב השומע היה שהתכלית העיקרית של יהודה בנאומו הייתה לחסוך מעצמו את המעמד הקשה והבלתי-אפשרי של הפגיעה הקשה באביו, ושבמרכז הטיעון עומד יהודה עצמו. ע"י ההפסקה אחרי 'וְנִפְשׁוּ קְשׁוּרָה בְּנִפְשׁוֹ' רצו חז"ל להבליט שהמטרה העיקרית של נאומו של יהודה היא לעורר בלב השליט את רגש הרחמים בעזרת הקביעה הרגשית החזקה שבה האב והבן "הקטן" הם מרכז הטיעון. כך רושם זה הוא שנחרט בלב השומעים לדורות.

בברכה נאמנה

יוסף מרדכי (ימ"י) כנרתי

